

В. Є. Крупін, А. О. Пелехатий

Перспективи кластеризації на сільських територіях Львівської області в контексті реалізації регіональної політики розвитку

У статті окреслено можливості формування кластерів на сільських територіях Львівської області. На основі розглянутих факторів виділено агропромисловий, лісопромисловий та туристично-рекреаційний кластери. Проаналізовано особливості та можливі проблеми кластеризації на сільських територіях регіону. Визначено основні засади, на яких повинно здійснюватися формування кластерів на сільських територіях Львівської області.

Ключові слова: *сільські території, кластеризація, соціально-економічний розвиток, Львівська область.*

Постановка проблеми. Розвиток кластерів як чинник активізації регіонального та локального економічного прогресу є характерною ознакою сучасних світових тенденцій. Кластеризація є особливо актуальною за умов трансформаційних процесів в економічній системі, тому що пропонує використання синергетичного ефекту від концентрації підприємств окресленої спеціалізації на певній території. Українське село, що характеризується значними проблемами розвитку, потребує новітніх підходів до забезпечення сталого та багатофункціонального розвитку, і кластеризація є одним із таких підходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення сутності кластерів та підходів до їх застосування в регіональному розвитку розпочалося ще у першій половині ХХ ст., поступово активізовуючись. Праці таких зарубіжних вчених як А. Маршал, М. Портер, А. Ругман, Р. Тріон, Дж. Хартіган, Л. Янг стали основоположними для визначення умов, необхідних для виникнення кластерів, для кластерного аналізу територій та об'єктів.

В Україні кластерний підхід до регіонального розвитку почав розглядатися лише з отриманням незалежності, однак на даний час вже існують ґрунтовні праці щодо різноманітних теоретичних та практичних аспектів кластеризації, опублікованих такими вітчизняними вченими, як І. Бураковський, З. Варналій, М. Войнаренко, В. Демченко, Я. Жаліло, Ю. Ковальов, Н. Мікула, А. Мокій, В. Новицький, С. Соколенко, А. Філіпенко.

Метою статті є оцінка перспектив кластеризації на сільських територіях Львівської області з метою реалізації їх соціально-економічного потенціалу.

Виклад основного матеріалу. Кластеризація набула значного поширення в економічно-розвинутих країнах протягом останніх десятиліть, водночас в Україні формування кластерів все ще знаходиться на початковому етапі. В цьому перешкоджає значний перелік факторів, до яких відноситься, передусім, відсутність чіткої державної політики щодо регіонального розвитку, яка б окреслювала кластеризацію пріоритетним напрямком перетворень. Також до суттєвих перешкод відноситься недостатній рівень розвитку як чесної конкуренції між товаровиробниками, так і кооперації між ними.

Світовим досвідом доведено, що формування кластерів може відбуватися на місцевому, регіональному або національному рівнях. Враховуючи значну диференціацію в рівнях розвитку, особливостях та наявних ресурсах, для сільських територій України найбільш актуальними потрібно вважати саме локальні кластери, у дещо меншій мірі – регіональні. Точковість за локальної кластеризації має недолік недостатнього фінансування, тому що зосереджується на незначній території, а відповідно – може залучити менші обсяги підтримки. Однак впроваджені заходи будуть більш конкретизованими та чіткіше відповідатимуть потребам учасників кластера. У випадку регіональних кластерів фінансування може бути більшим, але й сфера їх охоплення значно ширша, відтак локальні вигоди будуть меншими.

Львівська область, як регіон зі значною концентрацією продуктивних сил, ідеальним географічним розташуванням та незадіяним ресурсно-трудовим потенціалом, міг би стати місцем активного економічного розвитку, що недоступний багатьом іншим регіонам. Відповідно, складання економічних планів розвитку області повинно включати в себе кластерний підхід, як один з ефективних засобів активізації використання виробничого потенціалу. Регіональний розвиток на основі кластеризації дозволить протистояти натиску глобальної конкуренції та належно відповідати сучасним вимогам щодо формування ефективної національної соціально-економічної системи.

За умови застосування у своєму розвитку засад кластеризації Львівська область отримає поштовх, який буде виражатися в економічному піднесенні сільських територій та покращенні рівня життя сільського населення. Розвиток сільських територій Львівської області залежить від грамотного використання природних та трудових місцевих ресурсів, що при імплементації кластерного підходу дасть

змогу представляти її на державному та міжнародному рівні як територію профільного сільськогосподарського виробництва з потужною переробною базою, зоною комплексного надання туристично-культурних послуг, вигідного та надійного простору для вкладення інвестицій, а також комфортного місця проживання населення.

На основі таких переваг Львівської області, як географічне розташування та природно-кліматичні умови, значний трудовий потенціал, розміщення, спеціалізація та концентрація суб'єктів господарської діяльності, наявні регіональні фінансові можливості суб'єктів господарювання та інвесторів, доцільно виділити наступні кластерні системи, які мають перспективи ефективного розвитку, а, відтак, потребують підтримки створення на сільських територіях області:

- агропромисловий кластер;
- лісопромисловий кластер;
- туристично-рекреаційний кластер.

Створення агропромислового кластера у Львівській області повинно базуватися на засадах формування конкурентоспроможного аграрного виробництва та розгалуженої мережі переробки сільськогосподарської продукції. Основним при цьому є створення необхідної коопераційної бази на сільських територіях для організації співпраці в агробізнесі та залучення до даної мережі максимальної кількості аграріїв усіх форм власності та розмірів, приділяючи особливу увагу дрібним сільськогосподарським виробникам, віддаленим від обласного та районних центрів. На даний час, внаслідок відсутності ефективних логістичних систем та розвиненої ринкової інфраструктури, обслуговуючих в сукупності сільське господарство області, значна кількість виробників продукції не мають можливості транспортування та реалізації власної продукції, що створює недостачу сировини як переробним підприємствам (як діючим, так і потенційним), так і є суттєвим бар'єром трансформації споживчого виробництва дрібних сільгоспвиробників до товарного.

Доцільним є створення такої кластерної системи сільськогосподарського виробництва Львівської області, в якій всі ланки руху продукції будуть перебувати всередині неї, тобто створення єдиних районних агровиробничих холдингів, в які зможуть увійти на добровільній основі товаровиробники, агросервісні формування, переробники, збутовники та інші структури. Це буде сприяти розвитку різних форм та видів сільськогосподарської кооперації, розробці та реалізації ресурсоемних інноваційних проектів в аграрній сфері, створенню інвестиційних фондів, підтримці агрокредитування,

розвитку конструктивного діалогу влади з бізнесом та громадськими інститутами сільської спільноти, розвитку споріднених несільсько-господарських форм бізнесу.

Агропромислові кластери свою діяльність можуть засновувати на трьох фундаментальних особливостях: географічна локалізація; економічний взаємозв'язок між підприємствами галузі; технологічний взаємозв'язок різних галузей для виробництва готової продукції. Центром кластера може стати переробне підприємство, навколо якого об'єднуються сільськогосподарські товаровиробники, а організація ринкової інфраструктури може відбуватися на основі договорів про стратегічну взаємодію. Формування агропромислових кластерів може відбуватися за ініціативою сільськогосподарських товаровиробників, місцевих органів влади, чи переробних підприємств.

Ключовим елементом створення кластеру є наявність достатнього рівня довіри між учасниками, що може бути досягнуто шляхом реалізації спільних проектів. До об'єднання аграрних підприємств спонукають переваги, які забезпечує кластерний метод агропромислового виробництва. Це, перш за все, об'єднання зусиль з формування ефективного ланцюга доведення готової сільськогосподарської продукції до споживача, реалізація спільних інноваційних проектів, інформаційно-маркетингове забезпечення діяльності суб'єктів аграрної сфери. До інших позитивних моментів наявності кластерних груп у системі агробізнесу можна віднести: полегшений доступ до сировинних ресурсів сільськогосподарських переробних підприємств; підвищений рівень гарантій виконання зобов'язань; можливість підвищення ефективності збуту продукції для сільськогосподарських товаровиробників; підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції. В цілому, державна та регіональна економічна політика, що буде спрямована на розвиток кластерів у сфері агробізнесу, призведе до підвищення конкурентоспроможності національного сільськогосподарського виробництва.

Львівська область є місцем економічної діяльності багатьох суб'єктів аграрного виробництва. Її позиція у національних обсягах випуску сільськогосподарської продукції представлена у табл. 1. Достатні обсяги виробництва багатьох позицій агропромислової продукції підтверджують необхідність подальшого розвитку даного напрямку, зокрема шляхом створення кластерів із метою підвищення ефективності наявних суб'єктів господарювання сільськогосподарської сфери.

Місце Львівської області в сільськогосподарському виробництві
України у 2012 р.

Види продукції	Обсяги виробництва	Частка у національних обсягах виробництва, %
Зернові та зернобобові культури	1065,7 тис. т	2,3
Цукрові буряки	834,5 тис. т	4,5
Насіння соняшнику	4,8 тис. т	0,1
Картопля	1830,8 тис. т	7,9
Овочі	470,7 тис. т	4,7
Плоди та ягоди	93,9 тис. т	4,7
М'ясо (у забійній вазі)	123,3 тис. т	5,6
Молоко	620,7 тис. т	5,5
Яйця	519,9 млн. шт.	2,7
Вовна	13,0 т	0,3

Складено на основі даних Державної служби статистики України та Головного управління статистики у Львівській області

Однак виробництво сільськогосподарської продукції на Львівщині на даний час зосереджено в дрібних господарства населення (станом на 2011 р. – 73,2% від валових обсягів), що суттєво ускладнює механізми розподілу та просування цих виробів. Більше того, існують суттєві перешкоди виходу господарств населення віддалених районів на ринок аграрної продукції, що спричиняє наступну незадовільну ситуацію – лише 20% продукції господарств населення області є товарною, решта виробляється для власних споживчих потреб.

Відтак кластеризація Львівщини в контексті агропромислового виробництва несе в собі значний потенціал розвитку, а також можливість вирішення найбільших проблем місцевих аграріїв – формування дієвої системи збуту продукції, логістичних та інформаційних систем, що дасть змогу як збільшити прибутковість саме виробників (а не посередників), так і буде стимулювати підвищення їх конкурентоспроможності завдяки зростанню ролі ринкових механізмів розподілу сільськогосподарської продукції.

Основною метою створення туристично-рекреаційного кластера на сільських територіях Львівської області є підвищення ефективності використання наявного потенціалу. Для створення такого кластера необхідною є розробка проектних напрямів у сфері туризму та створення необхідної бази для реалізації конкретних інвестиційних проектів, створення конкурентоспроможної туристичної сфери на основі багатофункціональної системи туристично-рекреаційних центрів.

Найважливішими передумовами розвитку туристично-рекреаційного комплексу області є сформовані природно-кліматичні, історико-етнографічні, соціально-економічні умови та культурні традиції. Сприятливі й різноманітні природно-ландшафтні умови, унікальні водні ресурси, наявність великої кількості об'єктів історико-культурної спадщини при активній державній (хоча б інформаційній) підтримці можуть забезпечити швидкий розвиток туристично-рекреаційної сфери та стати суттєвим фактором підвищення конкурентоспроможності економіки регіону [3]. Львівська область в сфері розвитку туристично-рекреаційного послуг характеризується як зона високих можливостей прогресу. Наявність гірських територій, різноманітність етнічно-культурних, історичних та соціальних умов життя сільського населення області (внаслідок, окрім інших, впливу прикордонного розташування територій) та наявність значної культурної спадщини дає можливість сформуванню ефективних та різнобічних туристичних маршрутів в межах окремих районів області.

Очевидно, що туристично-рекреаційний кластер, або ж декілька з них, будуть мати локальний характер, внаслідок того, ще не уся територія Львівської області володіє необхідними умовами для розвитку такого виду діяльності. Відтак, туристично-рекреаційна кластеризація повинна зосереджуватися на тих сільських територіях, де присутня концентрація необхідних передумов, передусім у Дрогобицькому, Сколівському, Турківському, Старосамбірському районах.

Туристично-рекреаційний кластер повинен об'єднати суб'єктів господарювання, що надають дані види послуг. Фактично більшістю з них використовується спільна туристична та інформаційна інфраструктура, що зумовлює доцільність концентрації зусиль цих суб'єктів на розвитку даних видів інфраструктурного забезпечення. Інформування світової спільноти стосовно наявних у Львівській області туристично-рекреаційних можливостей є важливим засобом активізації бізнесу, а тому спільні зусилля у даному напрямку дали б значно більший ефект. Важливим є також залучення до даної співпраці віддалених від районних центрів суб'єктів туристичної сфери, зокрема тих, що могли б надавати послуги "зеленого туризму".

Лісопромисловий кластер доцільно розвивати у Львівській області внаслідок наявності значних площ лісів, а також активної діяльності у даній сфері багатьох суб'єктів господарювання, в тому числі й таких осіб, що здійснюють несанкціоновану вирубку лісів. Створення лісопромислового кластера дозволило б у більшій мірі формалізувати

дану діяльність, забезпечити більш жорстке виконання законодавчих вимог стосовно лісозаготівлі, а також створити передумови для розвитку деревопереробних комбінатів, зосередитися на виробництві готової продукції та збільшити, тим самим, частку доданої вартості, що створюється суб'єктами господарювання Львівщини. Лісопромисловий кластер також буде мати локальний характер внаслідок залежності від наявних ресурсів, а тому його доцільність є найвищою для Сколівського, Турківського та Старосамбірського районів області [2].

Формування лісопромислового кластера на теренах Львівщини уже фактично розпочалося. Так, у м. Львові зареєстровано кластер "Деревообробного і меблевого виробництва", до якого входять компанії "Світанок", "Бук-Холдінг", "Уніплит" та асоційовані члени, які не платять членських внесків – НЛТУ "Україна" та ГО "Форза", представники 4 обласних державних адміністрацій (Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської та Чернівецької областей), Державне агентство лісових ресурсів та його представництва у Карпатському регіоні, галузеві державні і приватні підприємства. Кластер деревообробного і меблевого виробництва був організований для популяризації використання деревини, як будівельного та декоративного матеріалу, активізації виготовлення нової конкурентоспроможної продукції та залучення нових суб'єктів господарювання в цю мережу.

З метою обґрунтування доцільності та особливостей розвитку лісопромислового кластера Карпатського регіону було проведено дослідження на базі Національного лісотехнічного університету України за участі Міжнародного інституту управління лісовими екосистемами та використання деревини Університету Мюнстера та численних українських партнерів й зацікавлених сторін в рамках швейцарсько-українського проекту розвитку лісового господарства в Закарпатті "Форза" [1], внаслідок якого визначено основні тенденції у лісовому секторі регіону на фоні як інших регіонів, так і країни загалом. Рекомендаціями за результатами даного аналізу були:

1. Необхідність удосконалення структури та організації лісового кластеру задля стимулювання інвестицій у даний вид діяльності.

2. Важливість об'єднання підприємств та суб'єктів кластеру у союзи чи федерації для кооперування та спільного представлення власних інтересів за межами країни та на внутрішньому ринку в контексті посилення глобалізаційних процесів.

3. Обов'язковість активізації участі місцевих громад у розвитку лісового сектору Карпатського регіону.

Згідно вищенаведеного аналізу, за кількістю підприємств, обсягами реалізації продукції та рівнем зайнятості, потенційний лісовий кластер Карпатського регіону України складає в середньому близько 24% від лісового кластера України, а саме в нього входять 1 938 підприємств, на яких працює близько 52 тисяч працівників, обсяг реалізованої продукції якого складає 4 млрд. грн. у рік, що свідчить про вагомість лісового комплексу Карпатського регіону та доцільність його подальшого розвитку.

Загалом, розвиток кластерів на сільських територіях області стримується низьким рівнем освіти та кваліфікації трудових ресурсів, застарілими технологіями, відсутністю доступного капіталу та слабким розвитком суспільних інститутів. Слід відмітити, що однозначного варіанту кластерної структури не існує. Її зміст залежить безпосередньо від певного місця розташування, ресурсів, їх якісних і кількісних характеристик, інформаційної та транспортної інфраструктури сільських територій тощо.

Водночас варто зауважити, що розвиток лісових кластерів втрачає важливість у економіці країни загалом, оскільки зростають інші сектори, що є більш прибутковими та менш екологічно виснажливими. Однак, регіональна важливість лісового кластеру Карпатського регіону є все ще актуальною внаслідок особливостей даної місцевості й обмежених наразі варіантів промислового розвитку на сільських територіях, а зростання частки доданої вартості, виробленої у сільській місцевості регіону, прискорить нарощування капіталу для альтернативних видів діяльності та підвищення конкурентоспроможності регіону.

Підсумовуючи, формування кластерів на сільських територіях Львівської області повинно здійснюватися на таких засадах:

- добровільності входження та взаємовизнання прав і обов'язків кожного з незалежних й неформально пов'язаних між собою учасників кластерного утворення;
- господарської та юридичної самостійності суб'єктів кластера;
- спільної праці над виробництвом кінцевої продукції;
- наявності суттєвих інвестиційних ресурсів;
- формування механізму взаємовідносин, який дасть змогу одержувати прибуток не лише підприємствам, що виробляють або реалізують кінцевий продукт чи посередницьким структурам, але усім учасникам кластеру;
- збалансування інтересів суб'єктів кластера – забезпечення рівних економічних умов господарювання і рівної вигоди від співробітництва для всіх учасників кластера;

- державно-приватного партнерства – активного й ефективного співробітництва державних структур і кластерних утворень;
- стимулювання соціального розвитку сільських територій;
- модернізації стану матеріально-технічної бази;
- підвищення кваліфікації трудових ресурсів тощо.

Висновки. Дискусії щодо можливостей та перспектив кластеризації в Україні ведуться вже достатньо давно, напрацьована вже значна кількість теоретичних підходів до формування кластерів з врахуванням вітчизняної специфіки та регіональних особливостей. Однак відсутність чіткої регіональної політики розвитку, спрямованої на активізацію економічної діяльності на сільських територіях, становить суттєву перешкоду розвитку різноманітних сучасних форм господарювання, сповільнюючи таким чином і потенційні заходи з утворення кластерів.

Враховуючи складне становище сільських територій, як України загалом, так і Львівської області зокрема, необхідним є застосування усіх доступних методів сприяння активізації розвитку підприємництва, передусім у виробничій сфері. І саме кластеризація, з урахуванням вищеперелічених засад, може стати суттєвим каталізатором економічного розвитку та реалізації виробничого потенціалу сільських територій регіону.

Список використаних джерел

1. Кластерний аналіз лісового сектору Карпатського регіону України : [Електронний ресурс] / Національний лісотехнічний університет України. – Режим доступу : <http://tvd.org.ua/index.php/nauka/mizhnarodni-proekti/34-klasti-analiz>.
2. Попадинець Н.М. Внутрішній ринок продукції лісової промисловості України: проблеми та напрями розвитку : [монографія] / Н.М. Попадинець. – Львів, ІРД НАН України, 2014. – 182 с. – С. 117-118.
3. Руснак А.В. Кластерний підхід до розвитку сільських територій / А.В. Руснак // Вісник СевНТУ: зб. наук. пр. : Економіка і фінанси. – 2012. – Вип. 130/2012. – С. 205-209.

Krupin V. E., Pelehatyy A. O. Prospects of clusterization in rural areas of the Lviv region in the context of regional development policy.

The article defines the possibilities of clusters' formation in the rural areas of Lviv region. On the basis of the reviewed factors such clusters as agricultural, timber and touristic-recreational are outlined. Peculiarities and possible problems with clustering of rural areas of the region are analyzed. The basic principles, on which the formation of clusters in rural areas of Lviv region should be conducted, are defined.

Key words: rural areas, clustering, socio-economic development, Lviv region.

Крупин В. Е., Пелехатый А. О. Перспективы кластеризации на сельских территориях Львовской области в контексте реализации региональной политики развития.

В статье очерчены возможности формирования кластеров на сельских территориях Львовской области. На основе рассмотренных факторов выделены агропромышленный, лесопромышленный и туристско-рекреационный кластеры. Проанализированы особенности и возможные проблемы кластеризации на сельских территориях региона. Определены основные принципы, на которых должно осуществляться формирование кластеров на сельских территориях Львовской области.

Ключевые слова: сельские территории, кластеризация, социально-экономическое развитие, Львовская область.